

Festings BIBL.

764

R

F
419

374 447

F
419

Kort

Undervisning

Om

De paa Landet, i Bergens Stift,
meest grasserende

Sygdommē,

Og

derimod tienende

Hielpe-Midler.

Paa Det Nyttige Selskabs Bekostning.

Bergen, 1778.

Trykt i Hans Kongelige Majestæts privilegerede Bogtrykkeri,
hos S. Dedechens Esterleyerste.

374 02d 018874

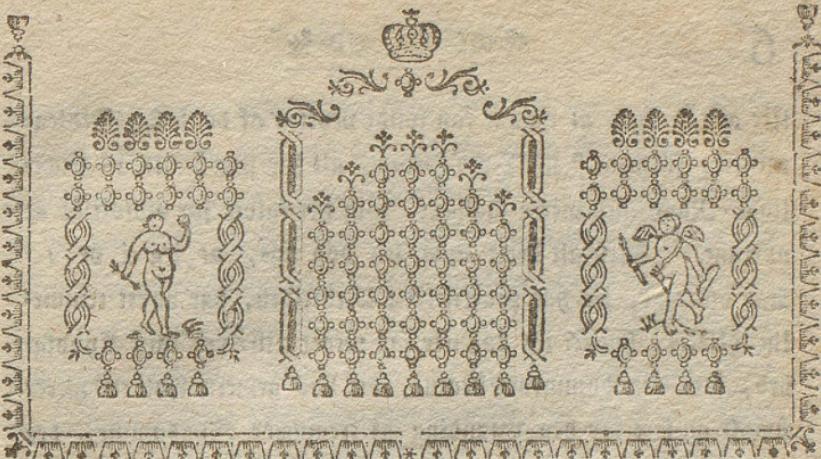
Forerindring.

Med Fornsynelse anvendte jeg endel ledige Timer paa at forsøtte en af Det Bergenske Nyttige Selskab forlanget Afhandling, om de paa Landt, i Bergens Stift, mest grassirende Sygdomme, og derimod tienende Hielpe-Midler; ikke just i Tanke gandske at kunde syldestgiore Selskabets Nyemærke i denne Post, siden min Kundstab ikke strækker sig til alle Medicinens Deele, ikke heller til alle Stæder i Stiftet, men kun for at meddele det lidet, jeg har haft Anledning at iagttagte paa det Sted hvor jeg boer, hvilket jeg troede, ikke vilde blive gandske unygtigt, naar flere vilde gisre det samme, da der af mange enkelte Stykker omsider kunde udkomme noget heelt og Sam-

menshængende. Imod Formodning sandt mit Foregaende saa meget Biefald, at man endog besluttede at lade Afhandlingen trykkes og uddele blant Almuen, hvilket gav mig Anledning at giøre nogle Tillæg og Forandringer, og at sætte den i den Form, den nu er. Eceseren seer heraf Alarsagen hvi dette Skrift ikke kommer fra en Æge af Profession, som man dog helst maatte have ønsket, men fra en Mand, som seer sig noget om i alle Videnskaber, for at finde almoeennyttige Sandheder, og ligel des har lagt sig lidet efter Medicinen, for sin egen svage Helbreds Skyld, og for selv at have en sund Sæd i et sundt Legeme. Denne Hensigt har man troet at kunne opnæae i nogen Grad hos flere, ved et Skrift som dette, saa længe blant Almuen intet bedre haves, og om saa seer, vil det geraade saavel Author, som Skelfabet til Fornøyelse, at de begge have udrettet noget til almindelig Nytte.

S. I.

Sor at beskrive de blant Bønderne paa Landet meest grasserende Sygdomme, og de derimod tienende Hielpe Midler, maa jeg forud erindre, at det falder temmelig vanskeligt her paa Landet, at komme til Kundskab og Erfaring derom, forst fordi mange i deres Svagheder intet Raad forlange, men lade Gild og Naturen raade, hvori den forudsatte Meening om en usorbigiængelig Skæbne har en stor Deel hos mange, helsi gamle Folk, dernæst fordi man sielden har Anledning at besøge de Syge selv, og at agte paa Sygdommenes Kendetegn; Man har altsaa intet at rette sig efter, uden deres usuldkomne Beskrivelser, som paa de Syges Vegne indfinde sig for at forlange Raad, hvoraaf end ikke den kyndigste Læge altid turde drisje sig til at domme noget vist; hvorkif jeg endnu maa legge dette, at de ofte forlange Raad af fleere paa eengang, af hvilke det eene læt kan stride imod det andet, og at man sielden faaer at vide hvad Virkning Medicamenterne have haft, uden hvad man selv langt om længe kan faae udspurgt,

ikke at tale om, at mange kan spilde Mytten af de beste Medicamenter, formedels slet Læve-orden, alt for stor Tillid til Kier-linge-Raad med mere saadant, som her falder for vidloftige af opregne. Med alt dette maa jeg dog sige, at jeg i de 10 Aar omrent, jeg har practiseret i Medicinen, har været temme-lig lykkelig, hvilket jeg dog ikke saa meget tilskriver min Kyndig-hed, som Sygdommenes Natur, der hos gemeene Folk ere mere simple og frie for den Blanding af fremmede Sygdomme, der ofte antrefges hos Kiesblæd. Folk og andre af en mere kræsen Re-vmaade. De ere og lidet vante til Medicamenter, hvorför det let kan lykkes hos dem, som ikke vilde slae an hos en anden. Endfiont jeg ikke veed nogen Sygdom, som jo kan indtrefse paa et Sted i Landet, saavel som et andet, (Spedalskhed undtagen, som jeg siden agter at melde om) saa ere dog de Folk som boe langt ind i Landet og i Fiordene, mere stærke og sunde end de andre som boe nærmere Søe-Kysten og paa Øerne, hvortil Aar-sagen ret udfindes, naar man henseer til den friskere Luft, den hebre Gode af Mælk, Ost, Smør, Kjød, i Steden for den ved Søe-Kysten giengse Fiske-Spise, hvortil kommer den ordentlige Levemaade, som Land- og Jordebrug fører med sig fremfor Søe-brug, da man ofte maa gribte sig usædvanlig an i Arbejde, og til andre Tider have for megen Noelighed i usunde Værelser og Strange Fiskerleyer, da man ej heller altid faaer Mad og Drikke i rette Tid, og derimod til andre Tider tager for meget til sig, eller søger at erstatte det de tabe af Maden i Øl og Brændevin, hvilket altsammen maa blive Aarsag til mange Sygdomme hos Sø-Folket, som Fiord-Folk veed lidet af. Jeg har ofte hørt Sø-Folk forsikre, at de, ved at være paa Søen, endog uden

at tage sig noget misysommeligt for, blive dog langt mere svækkede og udmattede, end ved det sværste Land-Arbeyde. Man seer og mange Beviis derpaa i Lorske-Fiskeriets Lid om Vaaren af de unge Karle sea Fiorderne, som lade sig leye til Fiske, hvilke i Begyndelsen ere ulige syrigere og hurtigere end de andre, men ta-be ester Haanden denne Munderhed, naar de et Par Maaneder har drevet Fiskerie. Dette viiser, at Fiskerie er en meget usund Handling, hvorfor intet heller var at ønske, end at Folk i Fiorderne, der kunde leve af deres Jorder, vilde med al Glid legge vind paa Jordens Dyrkning, og lade Fiskerie fare, som ofte udmærker i Steden for at berige, spilder mauges Hilsen, og leder desuden til adskillige Uordentligheder.

§. 2.

Da Doctores og Chirurgi (Saar-Læger) her paa Landet ey ere at saae, med mindre man vilde hente dem 10, 20 til 30 Miile fra, kan man let tænke, at det saaer slet til med Medicinen; Og endskont der ikke fattes paa dem der tituleres for Doctores, (hvilket Navn her tillegges enhver Fuster) saa er det dog enten Præster, som kan have lagt sig lidet derefter, eller en og anden Matrone, helsi Præste-Koner, som kan læge et Saar eller meddele et Huus-Raad, som ikke gierne har stort at betyde, eller og er det de saa kaldte Blodtagere, der ey allene give sig af med Nareladen, som Navnet lyder, men staac og i besynderlig Anseende hos Almuen, for Indsigt i andre høje Videnskaber, ja sogenes ofte som Drakler, hvorfor jeg her anseer det for min Pligt at legge deres sande Beskaffenhed for Dagen. At disse Personer skulde besidde nogen tilstrækkelig Indsigt i de Ting som høre til Læge-Kunsten, det troer vel ingen som veed, baade hvad der-

til udskrives; saa og hvor lidet deraf de kan lære af deres sædvanlige Læge: Boger, Smith og Aalborg, der baade ere styrne paa en Tid, da Læge-Kunsten var i slet Stand, og som de desuden ikke ret forstaae eller vide at henvytte sig af. Saaledes fieder jeg den, som i Steden for blodgiorende Klysteer læste blodgivende Klister. En anden sagde om en svag, at han havde sin Sygdom i den 7de Darm; og paa Sporsmaal: Hvilken Lægeboeg han berlente sig af, blev Svaret dette, at det var Doctor Morien Luthers.

Naar nu deres Dumhed kan gaae saa vidt, som den virkelig øfse gior, kan man deraf let slutte til Resten. Herved nægter jeg dog ikke, at nogle af dem kan vide noget bedre, vilde og rose det hos dem, at de vilde, efter Leylighed, anvende nogen Glad paa saa myttig en Handtering, naar de kan vilde handle redeelig, da ey lade sig dyre betale for ubetydelige Ting, naar de ligeledes ey vilde give sig ud for meere end de forstaae, eller tillegge sig ligesom overnaturlige Gaver, saasom: at deres Medicamenter ey allene skal hielpe naar de paalegges eller indtages, men og forend de bruges, og medens man endnu er paa Veyen til den Syge bermmed, hvilket jeg nogle Gange med Forundring haranhørt, og har ikke vedst hvad jeg meest skulle undre over, enten deres Driffighed, som foregive saadant, eller deres Zaabelighed, som troe det.

Det jeg her næst finder at lasse hos dem er dette, at de bestyrke Allmen i deres sædvanlige Indbildung, at udlede Sygbommernes Marsag af Marken, Kirkegaarden eller Fjæren, (Stranden) thi det har nogle Gange hændt mig, at en og anden har forlanget Maad uden at afhente det, og naar jeg har spurgt om Marsagen, har jeg faaet det Svar, at man siden var kommen under Veyen med,

med, at Sygdommen var et Tilsælde af Marlen, hvilket jeg siden har merket, at en eller anden Blodtager har vedst at oplyse dem om, og give Raad for. Vore Blodtagere ere altsaa effen det samme, som Grønlændernes og andre Amerikanske Folkes Hexemestere eller Gioglere, som ved deres Gioglerie skal forstaae at fordribe de onde Mander, fra hvilke de udelede alle deres Sygdomme. Videre at igiendrive denne Wildfarelse, vil jeg her ikke opholde mig med, men kun sige, at vore Blodtagere for at læge andre, først burde læge deres Hierne for slige daartige Embildninger, og lade sig bringe til saa megen sund Sandb og Forstand, at de kunde stille en klar Sandhed fra en haandgriselig Logn.

S. 3.

Ved denne Anledning maa jeg og melde noget om Nare-laden, siden jeg har merket, at vore Bonder giore deraf en særdeles Videnskab og Kunst. Dette sees deraf, at saa ofte de raades til Nareladen, faaer man gemeenlig det Svar: Ja, ved sie man kun nogen som forstod det til Gavn. De meene nemlig, at en vis Nare maa staaes for enhver Sygdom, Lunge-Naren, f. E. for Lungen, Lever-Naren for Leveren, o. s. v., hvilket de meene at ingen uden de rette Blodtagere forhaer. Deraf kommer det, at saa ofte de hentes til en Syg eller kommer reyfende i et Bygdelav, samles til hem Halte, Krabblinge og Blinde, for at lade sig Narelade, ofte uden al Fornsynshed; Og da en Nare ataabne gemeenlig kostier 8 kr., glemmer de ikke, for Profitters Skyld, ataabne flere af Gangen, saasom paa begge Armene eller Hosserne tillige, som dog strider imod alle sunde Læge-Regler.

Herudi som i meer, vilde de uden Trivthandle paa en langt anden Maade, hvis de forstude saa meget af Blodets Circulati-

vn, at det Blod, som een Time er i een Nare, er en anden Time i en anden; thi deraf kunne de vide, at det er ligemeget hvad Nare manaabuer, naar den kun er tilskrækkelig stor, saa som Media-nen. Deres Nareladen vilde og blive til større Nutte, hvis de gjorde sig visse sande Nareladnings Regler bekendte, saasom disse: Aldrig uden i trængende Nød at aarelade unge Kvindes Personer uden paa Hoden, for at trække Blodet ned ad og besordre Tiderne; derimod aldrig at aarelade Frugtsommelige uden paa Armen, da de ellers maatte abortere, ellers som man her kalder det, fare ilde; Ligeledes fors at aarelade i hidlige Sygdomme og Beskændelser, og igentage samme østere, indtil Pulsen bliver blod og dens Hestighed aflader, hvilket alt jeg dog har fundet dem ganske uhyndige upi. Skal derfor Nareladen regnes for en Kunst og Videnskab, frygter jeg, at vore Blodtagere forstaae meget lidet deraf. Men jeg maa nu begive mig til Sygdommene selv.

§. 4.

En af de farligste og meest smitsomme Syger, man blande Vandene veed af at sige, er den saa kaldede **Sodt** eller **Landfarsodt**, som er en vedholdende aarlig og smitsom Feber, og kan enten være en **Hidlig Feber**, (*) som kommer af Blodets Fortykkelse, og alt for hæftige Bevægelser, foraarsaget af Udsævelser i Arbende eller Faste, stærk Forandring af Kuld og Varme, kolde Drikke mens man er varm, og deslige, hvilken

(*) Den saa kaldte Flod-Feber, som yderer sig med Snue, Hoste, Gysen o. s. v., kommer her ikke i Betragtning, med mindre de udvarte til hidlig Feber, da de paa samme Maade maas behandles.

sen da yttrer sig med en hæftig Puls, stærk Hede og Tørhed, hæftig Tørst og Hoved-Pine, hvortil og kan slae sig Hoste, Sting og Tør værk; Eller og kan det være en **forraadnende Feber** der kommer af en fordærvet Natur i Maven, Indvollene eller Galten, og yttrer sig med Stem-Vande og Smag i Mundens, Effelhed og Brækning, Følesløshed og Forvirrelse i Sindet, en tyk og opspendt Mare, hæftig Hoved-Pine, hvorved Hoved-Hagrene tillige gaaer af, hvormed ogsaa underiden kan følge Flek-Feber eller andre Febre, med Udsłag, hvorom mere siden. Saadanue forraadnende Febrer ere da mest farlige og dødelige, naar de hidbringes fra Kibstæderne, eller een og anden Soldat og Matros, af et med slig Sygdom besængt Skib, kommer hjem og smitter andre med sig, hvorpaa haves et bedrøveligt Exempel, om jeg erindrer ret, 1763, da de mange Matroser fra Gloden komme tilbage, hvorfor intet heller var at ønske, end at saadtant i Fremtiden ved Øvrighedens Foranstaltung maatte forebygges, og at saabanne Svage en blevne sendte her hjem paa Landet, for end de i Kibstæderne vare curerede, saasom de ellers kan besmitte heele Kirke-Sogne, og anrette en forstrækkelig Ødeleggelse.

Hvad Euren af denne Sygdom angaaer, da veed jeg intet Raad bekjendt blandt Bonder, dette eene undtaget, at kaage Koe-Msg i Melk og driske deraf, som og i Sygdommens Begyndelse kan have nogen Nytte, i Mangel af bedre, og ciene til at sveve paa. Derimod bliver det nu paa nogle Steder mere almindeligt, at indtage Krudt i Brændeviin, hvorom jeg maa sige, at naar den Saltpeter og Svovel der er i Krudtet ey var at foragte, det første for sin kislende, det andet for sin sveeddrevende Kraft, saa derimod synes Brændeviinet igien at fordærve det alt; I det mindst

mindste er der ingen Gejl, som oftere begaaes af vore Bonder,
end at give Folk Brændevin og stærkt Öl i deres Sygdomme,
hvor Blodet, som er hidsigt tilhorn, ved slige Midler end mere
maa ophidses og fordærves. Mit Raad i slige Tilfælde er al-
tid at Narelades, jo ser jo bedre. Jeg giver dem kiolende Pul-
ver af Saltpeter og Sulfur. See §. 17. Samt forhyndende
Drifte af Byg- eller Havre-Band, nemlig: En Potte Byg eller
Havre kaagt i to Kander Band, indtil Halvedeelen er indkaagt,
hvoraf maa drifles en Rande i det mindste om Dagen, siden det
i slige Sygdomme fornemmelig kommer an derpaa, at forhynde Blo-
det, og giøre den onde Mattrie i Maven og Tarmene bequem-
til at udføres ved Sveed, Urin og Stolgang. For Smagens,
og endmeere for Forraadnessens Skyld, bor denne Drift gis-
tes syrlig ved Edikke eller Syre (sunr Valle.) Jeg raader og
hilst om Sommeren, at blande veri Saften af Multe-Bringe-
Tytte- eller andre Gær, som, naar de kun ere modne, giver den
Enge en fortreffelig Forskriftning og Lægedom. Undertiden bru-
ger jeg og mod Forraadnelse, at indgive Mixtura Simplex (See
§. 17) nogle gange om Dagen, eller at blande foranmelte kislen-
de Pulver med Cremor tartari, eller præpareret Vin-Steen.
Mod Ellkehed giver jeg dem Bræl-Pulver, og mod Vibelse-Span-
ske Fluor paa Læggene, som altsammen er efter de nyeste og beste
Lagers Raad. Mod Hoved-Pine, bruger jeg ofte kunsede Gene-
Gær, en Times Lid opblodte i Vin, og lagt paa Tænen, et Huus-
Raad som ey er at foragte. Purgeer-Midler bruger jeg sielden,
siden de hos Bonder-Folk sielden virker uden i store Portioner,
og Elysteer kan man ey faae dem til at omgaaes med, so an altid
er en stor Mangel og Hindring, stont deres haarde Natur som
øftest overvinder dem. For Resten bor den Læge-Orden, som jeg
i §. 18 har meldt om, her noye jagtlæges. §. 5. Ge-

§. 5.

Febre med Udsdag, saasom **Fleks-Feber**, **Frisler** eller deslige, ere blandt vore Bonder lidet bekjendte. Fleks-Feber kan under tiden indfinde sig hos een og anden, naar de forraadnende Febrer grasserer, hvorpaa haves Exempel 1776. **No-retle** eller **Norisle** (Febris scarlatina) er her til Lands den Udslags-Feber, som er Almuen meest bekjendt, og ytrer sig med rode Pletter, som give megen Vædste fra sig, og gisr Kroppen hundelos. Ligesom Pletterne meest viise sig paa Halsen og Bryret, saa holde de sig dermed her meget til Underlivet, og om de gaaer Liver gandste omkring, (*) meener man at de ere dodelige. Derimod bruges Herba Linnaea, her kaldet Norisle-Græs, saaledes: at man kaager Urten i Vand, og legger den som et Omflag om Liver. Men dette Raad er nok ikke meget i Brug, ikke heller af mig forsøgt; thi endskjont jeg kender een og anden som har haft denne Sygdom, er der dog ingen, som hos mig har begjæret Raad dervor. For Restien veed man, at Udsdag-Febre eneres ligesom hidlig og forraadnende Febre, ikkun at man ej bruger Purger-Midler, efter at Pletterne ere komme ud. Den §. 18 beskrevne Leve-Orden er og her fornorden. Det samme gelder og om **Friesel**, der ellers er blandt Bonder lidet bekjendt,

(*) Det er mærkeligt, at denne Sygdom ogsaa er bekjendt i Grønland, under det Navn Avinek, som sees af de nylig udgivne Anmerkninger over Crantzis Grønlandske Beskrivelse. 63. S. Den siges at ytre sig med røde Pletter, i en Tværhaands Bredde, gaaende som et Belte om Liver, og holdes for dodelig, naar den gaaer Liver gandste omkring. Samme Steds hever det og, at Sygdommens Navn skal være Zona L. Cingulum Danice. Brand-Belte.

kiende, hvorimod den østere antresses hos Folk af en mere kæsen Leve-Maade, helst Kruentimmere, hvortil den idelige The og Caffe Dranken vel er en stor Marsag. Barsel-Koner, som op hidse sig ved megen Varme og forkiele sig igien, ere og ofte dette Tilsælde underkastede; og de som da formedelst en flot Leve-Orben, eller ved at smørge noget udenpaa drive Frieselen ind, kan være visse paa, at de siden et Par Gange om Aaret, ja ofte een Gang i hør Maaned faae den igien, og bliver den næsten aldrig hvit, hvorudi det har sig ligesom med den blandt Bonderne, helst af Orvinde-Kion meget giængse Sygdom, **Gust** eller **Overblæst**, der er en Herpes Miliaris eller Friesel-Udslet, og hitrer sig med lige saadant Udslag, som i Friesel, ofte ogsaa med stemme Saar; men har dog sielden nogen egentlig Feber eller indvortes Sygdom i Folge med sig, undtagen naar man driver Gusten ind, da den foraarsager Trængbrystighed og andre stemme Tilsælde; Og dette treffer desto østere ind, saalom man overalt bruger den stemme Sædvane, at lade blæse paa sig af Smede-Belgen, eller roger sig med Svovel, Alv-Nærver (lichen Aphthosus) og deslige, som suarere driver det Onde ind end ud; Og de, som paa saadan Maade have drevet Gusten ind, kan gise sig den visse Regning, at den Aaret efter, især om Foraaret, kommer igien. Den sædvanlige Maade, paa hvilken man faae Gust, er denne: At man legger sig at sove paa fugtige Marke, eller i raadt Hoe, eller kommer paa et Sted, hvor en slem Damp opstiger af Jorden, (*) hvorfaf den naturlige Udbampning hemmes.

(*) Det er her ikke raret, naar Marken er vaad, og der paa vaade Weye folger Varme, at see en tyk Damp opstige af Jorden. Man har endog seet en blaa Damp opstige af Myrer, hvor paa strax har fulgt Jorden og Lynd. 1776, i Maji, da

mes. Det merkeligste Exempel jeg har haft derpaa, er en Bonde-Pige, der, ved at ligge paa Marken, fik en saadan Gust eller Udslet paa den heele halve Side, og det som er det mærkeligste, blev paa samme Side gandste lodden, som af Haar, hvortil Aarsagen nok har været den samme, som den, der angives til den i svenske Academies Handlinger 1743, 1ste Quartal, anmeldte Borne Sygdom, Borsier, nemlig: at Sveeden formedelst hæmmet Uddompaning,¹ har hærdnet til en talgøttig Materie, som har trængt sig ud igennem Sveede-Hullene, og ladet sig tilsyne, som Loddenhed, eller Haar. Dette erindrer jeg og om samme Pige, at endskont hun en Lid fik Sygdommen svordreven, kom den dog næret ester igien, hvorfra jeg slutter, at hun ester den forommelde slette Omgangs Maade har drevet Sygdommen ind, saasom jeg aldrig har merket, at den kommer igien, naar den kun engang ved Sveed er uddreven, hvorfor jeg altid giver dem een eller flere Doses Essentia Alexipharmacæ, eller Hylle-Saft indtaget i varmt Oll, eller Valle, og har altid fundet dette Raad tilstrækkeligt, undtagen naar Sygdommen har været meget gammel, og Udslettet alt for meget, da jeg og har givet dem blodrensende Decoct af Antimon. Crudum, og Enebær-Rødder, hvorom kan læses §. 17.

§. 6.

Førend jeg forlader den Materie om Febrene, maa jeg og melde dette om den saa kaldte Vexel-Feber eller Kolde,

at

paa fugtigt Vejr fulgte sterk Varme, hendte det i min Have, at der af et tort Urtebed, som laae nær ved en Brønd, opsteg en blaa Damp-Skotte. Den Person, som sad tet derved, for at linge, blev strax traugbrystet deraf, og det var nok hendes Lykke, at hun strax gik vresa, da hun ellers kunde have haft Gust, eller andre stemme-Lifsfælder.

at den aldrig er mig forekommen forend 1777 i Junii Maaned, da nogle Mennesker her i Menigheden blevne angrebne deraf, og til den to Gange om Dagen med Frost, Gysen og Afmægtighed, at de maatte gaae til Sengs, da de dog den øvrige Tid af Dagen kunde være oppe og temmelig vel forrette deres Arbejde. Hos de fleste gik Sygdommen over af sig selv; jeg veed i det mindste ingen som begjærede Raad deraf, uden et Fruentimmer i mit eget Huse, der sik den med Durchlob, (Liv-Syge) og ellers ned samme Omstændighed, som for er sagt. Efter at hun i nogle Dage havde brugt Gryn-Supper, og mod hvært Anfauld af Kolden taget Campher-Pulver, (See §. 17.) gav jeg hende tilsidst China-Bark, et Par Spise-Skeer om Dagen, som efter 3 a 4 Dage gandse fordrov Sygdommen, og gav den Svage sine Kræftter igjen, der allerede vare svækkede i den Grad, at hun undertiden faldt i Daanelse.

§. 7.

Kopper og Meslinger, som ligeledes kan regnes til Febre eller Udslag-Febre, maa jeg og melde noget om, i sæt dette, at den nyelig opfundne Maade at inoculere eller indpode Kopper, er ogsaa her med Nytte forsøgt, da Monsr. Lange, Chirurgus ved Rechnes Hospital paa Molde, paa Syndmor og i Romsdalens, har Tid efter anden inoculeret 3 til 400 Born, alle saavel og lykkelig, at ikun 1 a 2 af 100 ere døde, naar dog i de sædvanlige Kopper doer hver 5te eller 7de Menneske. Med samme Lykke inoculerede Hr. Provsten Krogh og Hr. Zeiberg i Nordsjord 562 Born i det Aar 1771, hvoraf noksom ses Inoculationens Nytte, endog ved en saa slet Omsorg og Pleje, som Børder-Born kan have; thi det er at mærke, at ingen af disse

Mænd

Mænd har været tilstæde, for at tilse Bornene i deres Sygdom; de have altsaa været overladte til Forældrenes egen Onsorg, som sielden kan bare sig for, efter almindelig Sædvane, at give dem Miod, samt holde dem under varme Dyner i heede Værelser, som dog er en Pest for dem; Man maa derfor undre, at de fleste, alt delte uagtet, have undgaet Døden. Ved hvilken Anledning jeg maa vise den rette Omgangs Maade i Kopperne, som er at asholde de Syge fra al stærk Drif og foderig Mad, og derimod give dem Byg, eller Havre-Vand, eller og Valle at drinke i Maengde; Ligeledes at holde dem over Sengen, saa længe det er muligt, snart at give dem enten slet ingen eller ganske siden Varme i Værelserne, hvori tillige øste indledes frist Lust, med mere saadant, som i Leve-Ordenen for de Syge er anført §. 17. Ligeledes bor man med en Penne-Kniv stikke Huller paa Kopperne, naar de ere guule og modue, og, hvad iser Vorne angaaer som anfaldes af de naturlige Kopper, strax at aarelade, at bruge daglig Elysieer, at holde Fodderne i lunket Vand et Par Gange om Dagen, for at faae Kopperne til at slaae ud, og om de ville slaae ind igien, legge spanske Blue-Plaster paa Leggene, eller indgive Camphor-Pulver at sveede paa. I Mæslinger forholder man sig ligeledes. Man bruger strax i Begyndelsen Aareladen, Purgeer-Midler og det øvrige ester Fornosdenhed. Mod den i Mæslinger sædvanlige Hostie, holder man Munden over heed Damp af Vand, eller drinker Thee af Isop og Salvie.

§. 8.

En ikke meget farlig, men dog blandt Bonderne paa Landet meget sædvanlig Sygdom, er **Tørværk**, (Rheumatisme)

som og faldes flyvende Gigt, og beslaer i en Værk,
 som nu blir fiddende paa et Sted, nu igien flytter sig fra et Sted
 til et andet, saasom Lænder, Arme, Ryg og Skuldre, under-
 tiden igien flyver som en Ild eller Heede den heele Side igennem.
 Ursagen er en af hæmmet Uddampning foraarsaget Skarphed i
 Blodet, hvorför denne Sygdom, som ofte faaes Host, Winter
 og Vaar, da Lustens Forandringer ere meest hæftige og virke
 stærkest i Legemet, ofte igentagen Nareladen og Purgering, og
 for Uddampningens Skyld at drikke Hylle-Thee, har jeg fundet
 meest tienligt mod denne Sygdom. Spanische Fluue-Plaster maa
 legges paa de Steder, som værke, og hvor Værken flytter sig hen,
 maa Plasteret legges paa igien. Hvor Skarpheden og den vær-
 kende Materie sidder dybt, saasom i Lændevee, giore det
 Spaniske Fluue-Plaster lidt Nyttie, saa længe det kun trækker et
 tyndt Vand ud, det bor dersor legges paa igien indtil det udtræk-
 ker et seynt Sliim. Jeg selv har haft denne Svaghed i et Par
 Aar, og sit den, ved at drikke Mineralisk Kildenvand, fordrevet.
 1776 var den græssende Torværk meget stærkt, og havde hidsig
 Feber i Folge med sig. Den maatte dersor læges paa samme
 Maade, som sagt er om Feberen §. 4.

§. 9.

Moder syge er her blandt Kvinde-Klassen temmelig
 gjøngs, og kommer vel for det meeste af den Sædvane, at gaae
 med bare Godder i Kulde og Fugtighed, og at de i deres critiske
 Tider, naar de ere denne Svaghed underkastede, ej vide at tage
 sig vare for Forkoelse, eller at soge Raad i Tide. Maar nu
 dertil kommer en idelig Nareladen, som det eeneste Raad man
 liender, svækkes Naturen end meere, de falde til Blegsodt, Mod-
 sot,

sodt, med slemme Opstigelser og Gulpninger, Tungsindighed og
deslige. I saadanne Tilfælde har jeg ikke fundet noget tienligere,
end det Tissot foreskriver, som er Jern· Giilpaan (Jern· Sinder)
z Lod, stodt Sukker ligesaa meeget, stodt Annis z Lod eller
halvt derimod, blande det vel, og tage en Theeskee eller bred Knivs
Odd deraf i Vand crende Gange om Dagen; thi ved dette Mid-
del syrkes de slappede Fibrer og Nerver, og Blod·Lobet bringes
igien i sin Orden. De som derimod ere stærke, blodriige, og
gemeenlig ligesaa blussende røde som hiline bleege, behøve, efter for-
anmelte Tissots Forstrift, en anden Omgangs Maade, som er
Aareladen paa Hoden, Godbad og Blodets Fortyndelse ved at
driske megen Valle. I slige Tilfælde betiener jeg mig og ofte med
Nylte af Hysteriske Urter, saasom Capillum Veneris, Centau-
rium Minus o. s. v., hvori jeg blander lidt Sennes-Blade, eller
i den Sted Moder·Piller. Her kan og ventes god Hielp af Tri-
folium aquaticum, Vand·Treklover, hvis Brug i dette Fald
vgsaa er endeel Bonder bekiedt, men ey saa almindelig som den
burde. Dog var vel intet Raad i begge Tilfælde enten tienligers
eller lettere at komme til, end Mineraliske Vandes Brug, hvis
ypperlige Virkninger i denne Sygdom jeg ofte har erfaret, hvor-
for intet heller var at ønske, end at samme maatte blive Almuen
meere bekiedt. Paa den Tid det Røde ophører hos gamle Folk
af Vinde·Kion, ansaldes de afadskillige Svagheder, mod hvilke
jeg ikke har fundet noget ypperligere end det af Tissot forestrevne
Cremor Tartari, eller præpareret Viinsteen, hvoraaf kan tages
et Par Theeskee i Vand hver Morgen i 8te Dage. Det er og
for saadanne Personer fornuften at lade sig aarelade i det mindste
et Par Gange om Aaret.

§. 10.

Tungsindighed er en Svaghed der som tiest renser sig af den foranførte, og antreftes dersør oftest hos Kvinde-Kionnet, skont den ikke heller saa sielden indfinder sig hos Mand-Kionnet. Da den er en Nerve Syggom, og alle Nerver staae i nær Foreening med Hjernen, Tankernes Sæde, har den adskillige underlige Tilfælde i Folge med sig, som ofte ansees for overnaturlige Ting og Virkninger af Satans Kristelser. Uden at igien sage hvad jeg derom paa et andet Sted har sagt, vil jeg kun erindre dette, at hvo som ikke vil troe, at denne Sygdom har sin Oprindelse af et svagt Legeme, kunde maaßke derom overbevises, naar han af en tungindig Kone, som jeg kender, vilde lade sig fortælle, at naar Sygdommen satte sig for Hiertet, fulgte altid dermed sorgelige Tanker, satte den sig i den hoyre Side, var hun mere end ellers tilbørlig til Vrede, ytrede den sig i Baghoved med Krampe, kunde hun ikke erindre sig noget, naar den igien satte sig i Panden, kunde hun ikke tænke fremad, saa som hvad hun Dagen efter skulde giøre, hvorimod alt det hun fra Barns Been havde gjort, stod hende saa livagtig afmalet, som om det samme Dag var Steed. (*) Hvad Kuren af denne Sygdom angaaer, da
har

(*) Den samme Kone, som længe har haft en Norelse i den venstre Side, havde engang dette besynderlige Tilfælde, at hun i den halve og venstre Deel af Hovedet havde en Bildelse og urigtige Tanker, medens hun i den anden halve Deel tænkte rigtig og var i Stand at bedømme hine Tankers Urighed, samt at twile, om det var hun selv som tænktes saaledes, eller en anden. Herved er dette merkeligt, at en god Ven her i Stifset, der ligeledes har haft en Svaghed

Har jeg fundet Mineraliske Vandets Brug med Purgantz af Engelsk Salt tienlig derimod, naar kun saadanne Svage om Vinteren have noget af samme Salt eller Rabarber at intage, til Forebygning af de Recidiver de da anfaldes af. Jern-Pulvere have og her deres Nyttie, skjont langt fra ikke saa megen som China-Rod, Hvis herlige Virkning mod Frygt, Hierte-Klap, Phantasier og uroelige Tanker, jeg ofte har erfaret, endog i de Tilfælde, hvor Jern-Pulvere lidet eller intet have udrettet, da man pulveriserer dem og tager et Par Theeskeer af Gangen ind, 2de Gange om Dagen i Vand eller en Skee Grød.

Rasierie, som med denne Sygdom er nær beslægtet, har jeg ofte sillet blot ved en Portion Bræt-Pulver, eller Engelsk Salt, samt at legge spanskt Flue-Plaster paa Læggene. Dem jeg har haft hos mig, har jeg og givet en Mængde af Bryg-Suppe, (Vand kaage paa Bryg eller Bryg-Gryd) og i en Rande der af kommet et Par Skeer Engelsk Salt. De, som ere rosende, og maa holdes indsluttede, bør kun gives en Tallerken Grød hver Dag, men derimod bør bemeldte Grym-Suppe fremsættes for dem, at de deraf kan drikke saa meget de vil. Purgere de deraf over 2 a 3 gange om Dagen, bør Portionen af Saltet formindskes, og i saadan Leve-Orden bør de længe holde ved. Herved

B 3

maa

i den venstre Side, har været et lige Tilfælde underkastet. Jeg syntes, siger han, at phantasere, og dog at have i den høyre Side af Hiernen Følelse og Begreb om mig selv, og alt hvad der passerede om mig. Kort: Jeg syntes at være et dobbelt jeg, og maatte anspende al min Estertonke for at begribe, om jeg var tvende Personer, eller virkelig den som phantaserede.

maa jeg erindre, at blot ved en Portion Engelsk Salt, og spanske Gule-Plaster lagt paa Læggene, blev en Dreng fra Nordfjord meget hastig og lykkelig cureret, som var falden til det besynderlige Galstab, at stiele om Matten, og derimod at vise en ligesaa besynderlig Sorg og Fortrydelse over sit Lyverie om Dagen. Hans Nabover, som havde anseet denne Cuur med Forundring, komme Aaret efter til mig og forlangede Raad for en Mand, der var meget vredsladen og ildsindet, hvorved jeg neppe kunde have mig for Latter, og maatte soge at stille mig ved dem paa en god Maade, for ey at ansees, at ville curere alle Latter ved Pillere og Purganher.

S. II.

Orm hos Barn, er saavidt jeg har merket, ikke nogen sædvanlig Sygdom her paa Stedet, og blandt Bonder. Nogle gange har dog mit Raad været forlanget, og da har jeg ikke mørket andet, end at den ved Rabarber, Engelsk Salt, Sæbe-Piller, med Aloe, ja endog med Halliske Obsiructions-Piller er blevsen eureret. En raag Gule-Rod spist hver Dag fastende, er og her med Nytte forsøgt, ikke at tale om Aspe-Bork kaagt i Melk, Kinsfan-Froe til et Par Thee-Skeer indtaget i Melk eller Logmelk, som ligeledes har viist god Virkning. Orm har ellers ingen hidindtil udfundne visse Kendetegn, som beklaadt er, hvorfor een og anden gierne kan have haft denne Sygdom, uden at jeg har klaadt den, som blandt andet sees af følgende Exempel: 1775 kom man og klagede for mig, at et Pige-Barn var blevet angrebet af en ulidelig Pine, og Hævelse over sit gandstæ Legeme, som gif saa vidt, at hun, skjont erdu Kun 12 Aar gammel, nep-

pe kunde bruge vorne Folkes Klæder og Skoe. Da hun, nu af mig, havde saget Engelsk Salt, og af een anden, som der sagdes, Bævergell, blev hun skilt ved en Mængde Namer (Sommerfugl Larver) der sagdes at være en halv Finger lange, samt brune og lodne. Jeg var vel meget begjærlig at see dem, men fik det forsilde at vide, foruden det, at man undsaae sig at fremvise dem, siden de bare udgangne ved Stoelgangen. Det er ellers en unægtelig Sag, at adskillige Slags Namer, eller Larver, kan findes siddendes imellem Hud og Kød, og foraarsager en ulidelig Pine, ved at giøre sig Gange fra et Sted til et andet. Troeværdige Folk, som jeg kender, har saaret Hull paa, hvor de har mækket deres Bevægelse yderlig i Huden, og forsikret, at have taget dem levende ud. Da nu af slige Orme bliver Fluer, eller levende Insector, troer jeg, at den saa kaldede Ganshue, just har sin Oprindelse deraf, da sligt, med meget andet, i gamle Dage er anset som Hexerie. Herved maa jeg endnu erindre den saa kaldede **Flesme=Orm**, hvorom man her har samme Meening, som Bonderne i Smaaland i Sverig om Gordius aquatinus (Fauna Svec. edit. 2. §. 2068.) nemlig: at den foraarsager Kattebyld, her kaldet Flesmer, og kan, ved at skærer i mange Stykker, voxe til igien. Forend jeg fik dette her at vide, havde Provsten Krogh i Nordfjord allerede berettet mig, at Bonderne der havde lige saadan Tradition om en vis Orm i Vand, hvis Navn jeg nu ikke erindrer. Man kan altsaa ikke vel twivle paa, at det jo er forbemeldte Gordius aquat. de meene; Men om den virkelig kan komme i Menneskens Legemer, og der foraarsage Flesme eller andre Sygdomme, har jeg intet Beviis paa.

§. 12.

Spedalskhed er en overalt ved Søe-Kysten besiende Sygdom, og paa det fiskrige Syndmør maa ske mere giængs end andenslebs, dog med den forskiel, at Fjorde- og Dale-Holstet veed saa godt som slet icet deraf, de seuenste Uaar undtagne, da den overslovgige Silde-Fangst gik til, og megen Fiske-Spise, i Mangel af Korn, var i Brug, i hvilke Maringer man ogsaa der havde nogle Prover derpaa, men som siden have ophort igien. Dette og meere, som her kunde anføres, viser, at den meegen Fiske-Spise ved Søe-Kysten, maa være den fornemste Marsag til denne Sygdom, og giøre Gasterne i Legemet mest genegne dertil. Mindlertid har jeg dog fornemmet, at Kulden, som en udvortes Marsag maa komme til, naar Sygdommen (i det mindste i nogen Hast) skal udtrynde, saasom jeg altid har merket, at den begynder med en af Kulde foraarsaget Golelskhed, og derpaa folgende Hævelse i Beenene, og Saar, som stige efter Haanden højere op. Dette fil jeg forsø at vide, da jeg i Anledning af en Priis-Materie, fremsaadt af det Kongl. Norske Selskab, begyndte at espærge af dem, som her i Kalbet vare befængte deraf, eller deres Beklendte, hvorledes det havde sig med deres Sygdoms Begyndelse og Fremgang, da alles Beretning kom deri overreens, at Sygdommen først havde ytret sig i Godderne, helsi paa den Venstre, og der taget sin Begyndelse ved en Forkløelse. (*)

Mine

(*) Veder Velsvig, for Exempel: og Elling Koppen, af hvilken den ene er død af Spedalskhed, den anden i Hospitaler, fil begge Sygdommen, ved at sidde Matten over paa Havet i koldt Vejr. Hans Løset og Ole Torvig, som begge ere døde af Spedalskhed, fil og sin Sygdom, paa

Mine Kabbe-Præster, som jeg sagte videre Oplysning hos, forsikrede, at det forholdt sig ligeledes hos dem efter den Underretning, som de i deres Kald havde indsendet, hvilket alt jeg altsaae paa et andet Sted har viist udforlig, og agter uforaadtent her at igentage. Ikkun jeg her vil sige, at naar denne Theorie, eller Lære-Begreb bestandes rigtig, vilde den meget tiene til Sygdommens lykkelige Helbredelse, saasom man derved kerte at kiende den i sia Begyndelse, da den endnu kunde staae til at hielves, i Steden for den siden, naar den har taget Overhaand, nepphar ladet sig curere. Dog maa jeg herved erindre, at den **Hæ**
Velse i Fodderne hos de Spedaliske, vel maa stilles fra den ordinaire, kaldet Gedema pedum, der ligeledes kommer af Forkoelse, men angriber meere de indvortes Parter, især Maaven, og dersor ved Engelst Salt, Pulver af Tartarus vitriolatus, eller tremor Tartari, samt Humile-Omslag (Humile bunden i en

B 5

Pose,

een Maade, nemlig: ved at legge sig beskienkede til at sove paa Marken med bare Fodder i Matte-Kulde. Torbjørn Brune, som nu skal bringes til Hospitaliet, sik Sygdommen ved at sidde Natten over i en Baad, indsluttet af Is, o. s. v. Alle disse, og flere i Volvens Sogn, som her kunde anføres, blev først felesløse i Beenene, og sik siden ved Foddernes Oprarmelse Hævelse, samt Pirren og Stifffen i dem, som af Naale, om sider Saar ic., hvilket anføres andre til Advarsel, at tage sig vare, og i Tide at sage Raad, om saadant skulde haende dem. Joh. Petersen i sin Afhandling om den Islandiske Skjørbug, §. 12-14 skriver, at nogle faae den først i Fodderne med Saar, andre som ek Knat paa Hænder og Fodder, hvilket sidste jeg og har mæret her, men ikkun hos saadanne, hos hvilke Sygdommen har været arvet, som her ikke faa sielden indtresser.

37

Pose, og kaagt i Oll, som vries af, og legges ofte varmt paa
 om Fodderne; uben stor Danskelighed kan cureres, efter det jeg
 selv har forsøgt. Hvad derimod Euren af Spedalskab angaaer,
 da har jeg kun gjort nogle saae Forsøg dermed hos saadanne, som
 jeg næsten ansaae for incurable, og derfor kun har givet noget
 til en Probe. En gang foreskrev jeg 2de Spedalske, hver 11
 Unzer Mercurial-Brendevin, hvoraaf de, efter eget Sigende,
 befandt sig saa vel, at jeg har Aarsag at troe, at et tilstrækkeligt
 og langvarigt Brug af dette Medikament, vilde udrette meget mod
 denne Sygdom, helst andre Mercuriala med Nyttre have været
 forsøgte, som bekjendt er. En anden foreskrev jeg Bulke-Blad
 i Oll, (*) en Paegl Aften og Morgen, som og havde god Virk-
 ning, og standede Sygdommen meget. Men der er intet, som
 jeg har seet større Virkning af, end Brsnnd-Euren (Mineraliske
 Vandes Brug.) Dette forsøgte jeg med en Mand, som havde
 været 5 a 6 Aar Spedalske, og tillige var blevet angrebet af
 Tungsindighed og Sovneloshed. Efter at denne Mand, henved
 3 Uger, havde daglig drukket 2 og en halv Potte af mit her væ-
 rende Mineraliske Vand, og de fleste Aftener indtaget et kislende
 Pulver, befandt jeg Virkningen saaban, at Tungsindigheden strax
 foylik, Sovnen indfandt sig efter Haanden, og da han reyste
 bort, saae han, efter alles Tilstaelse, saa godt ud i Ansigtet, og
 var saa frie for Saar, som han i mange Aar ikke havde været.
 Ja dette ene Forsøg udrettede saa meget, at han et Par Aar ef-
 ter, i det mindste ikke blev fordervet, hvoraaf maa slutties, at Eu-
 rens

(*) Man tager 2 Lod eller to gode Haandsfuld Bulkeblade, slaaer
 derpaa en Pot kaagt hædt tyndt Oll, blander det og lader det
 nogen Tid staae for at trækkes, hvorefter det assies og drikkes.

rens Igientagelse nogle Aar i Rad, gandske kunde have hævet denne Sygdom, naar den ikke var bleven alt for gammel og indegraved.

§. 13.

Venerist Syge, her kaldet den laake (onde) Suge, som for var os gandske ubekjendt, har i de seneste Mælinger særkt ystret sig her og andensteds, uden at man til visse veed hvorfra den er kommen. (*) Her i Voldens Præstegield begyndte den først om Høsten 1771, da en af mine Sognemænd (Elias Brunegotte) kom til mig og beklagede sig for et Tilfælde, som bar alle Mærker af Franzoser, uagtet han ikke vedste at forklare hvorfra han havde faaet det. Da nu samme Tid gik Leylighed herfra til Bergen, foreskrev jeg ham til et Forsøg i Unzer Mercurial-Brænderiin, og endda gandske slapt, nemlig kun et halvt Gran Mercurius til hver Unze. Dette gav jeg ham at driske en Mad-Skee af hver Morgen og Aften, og til hver Skee en Pægl sed Melk, hvilken ringe Portion havde den beryndelige Virkning, at Manden blev gandske frist, og har siden aldrig haft denne Sygdom, uagtet adskillige paa samme Gaard have siden været besængt deraf. Siden fornam jeg ikke ringefte Tegn dertil (skont man vel hørde derom fra Nabve-Kaldene) forend 1773, da denne Sygdom ligesom med eet begyndte at besænge mange. Da nu de som vedste,

(*) Hr. Doctor og Stats Physicus Büchner i Bergen, meener dog at den først opkom til Bergens Bye og Stift med de Soldaterne og Matroser som kom tilbage fra Danmark 1763, hvilket og er troeligt, hvad de fleste Steder i Stiftet angaaer. Her meener man, skont med Urvished, at Besmittelsen først er kommen fra et med denne Sygdom besængt Skib.

37

vedste, hvor læt og hastig den første var blevet hulpen, sagte mig om Hjelp, foretog jeg mig selv at præparere Medicamentet, siven jeg nu var blevet forsynet med de dertil henhørende Ting. Men endskont alle fandt stor hjelp deraf, vilde det dog ikke saa vel lykkes som forrige Gang, hvorover jeg ikke heller undrer mig, naar jeg betænker, at jeg virkelig havde giort Brændeviinet alt for sløpt, (*) og ikke heller altid havde saaet Mercurius til fulde oplost, dernæst fordi jeg i Begyndelsen gav dem en alt for stiv portion, i den falske Tillid, at det nu ligesaa hastig vilde lykkes som første Gang; Endelig fordi de Enge, efter at det første var opbrugt, biede en Maaneds Tid imellem, forend de forlangebe meere, ja endog uddelede af deres egen rinae Portion til andre o. s. v. Naar nu dertil legges, at de fleste blev ved at drive deres Heste Arbeyde paa Marken, og at gaae med bare Hodder med meere, undrer jeg aldeles ikke over, at ingen grundig Cuur Kunne udvirkes. Desvagter tilstode de alle, at de havde funden bedre Virkning deraf, end af de Medicamenter som siden, efter Oprighedens Foranstaltung, blevne foreskrevne, og at de alle deraf havde blevet hulpen, hvis det havde været brugt paa den rette Maade. Kort sagt: Alle fandt sig saavel forsynede dermed, at de som of hine Medicamenter ey til fulde vare blevne helbredede, komme til mig igien, og da jeg nu brugte den Forsigtighed, at lade dem selv kose Medicamentet i Bergen og i tilstrækkelig Mængde,

de,

(*) Den beromte van Swieten, som er Opsinderen af dette Medicament, satte i Begyndelsen kun en halv Gran sublimat til hver Unze Brændeviin, og gav deraf kun en Skeer om Dagen, men forøgede siden Dosin til en heel Gran og og meere, og gav deraf 2 Skeer om Dagen.

de, bleve de alle fuldkommen restituerede. (*) Dog da der siedse have været nogle i Mabse. Kaldene besængte af samme Sygdom, er det at befrygte, at den snart kan indsnige sig igjen.

S. 14.

Andre Sygdomme, som her, ligesaavel som paa anden Steds, kan indresse, vil ses nu under et igennemløbe. **Side-Sting** eller **Bryst Betændelse**, saavel de falste Side Sting, som de sande (hvor Blodets Stykning ikke sidder yderlig i Brystbeenet, men længer ind i Bryst-Hinden og Lungen) læges begge paa een Maade, skjnt de sidste vanskeligere end de første. Her maa man jo først heller lade sig Mareladne paa den Side eller Arm, hvor Stinet sidder, eller om det er midt i Brystet, paa begge Arme tillige; Saalænge Betændelsen vedvarer, og Puleslaget er lige haardt, som om man bankede paa Metall, maa samme Mareladning igentages. Man drikker desuden Thee af Hylle-Blomster, eller indtager Campher-Puler 3 a 4 gange om Dagen, legge Omslug af Cameel-Blom og Hyld paa Stinet, eller i Mangel af andet, lunken Havre-Grød i en Pose, og naar alt andet en vil hielpe, legges Spanke-Flue-Plaster derpaa. Man maa desuden drikke meget fortyndet Drille af Bug-Vand, eller Oli-Ost-Valle blandet med Vand, altsammen lunket, og desuden følge Leve-Ordenen §. 18; saasom intekter i denne Sygdom farligere end for megen Varme, usund Luft, megen Støyen, &c. s. v.

Blod-

(**) Herved maa jeg endnu erindre, at de som brugte de af Hr. Apoteker de Besche præparerede Mercurial-Pillere, fandt stor Mytte deraf, hvorimod Decoct af Lignum Gvajaceæ, Sassafras et juniperi, som jeg ligeledes var forsynet med, ingen Virkning havde, eftersom deres Vidnesbyrd, som betiente sig deraf.

Blod-Hoste, udkræver ligeledes ofte igentagen Nares
liden paa Hoden, daglig Elysieer, Gryn-Suppe, eller Byg-Vand
til Driske og Gode, og ligeledes mod **Blod-Brækning**
Bræk-Pulver, naar Brækningen ey er voldsom og vedbærende,
samt Krusemynte-Pose (en Pose fyldt med Krusemynter, kaagt
i Øl og afvreden) lagt varm paa Maven. **Rig-Hoste**
hos Barn, læges best med Rabarber, indgivet i den Mængde,
at Livet holdes aabent 2 a 3 gange hver Dag, i Rabarberen bland-
des 2 gange i Ugen lidet Bræk Pulver, at brække sig efter; og
naar Brækningen begynder, gives Barnet nogen Gryn-Suppe at
driske.

Blodsodt læges ligeledes med Rabarber og Bræk-Pulver,
samt Theriaek, da man først et Par Dage indtager Bræk-Pulver,
siden hver Morgen en Thee-Skee Rabarber, og om Aftenen en
god Dosis Theriaek. Mod **Durklob** (lost Liv) foreskriver
Tisot allersørst Bræk-Pulver, som det allerbeste, siden indtager
man Rabarber i liden Indgift, nemlig: en Thee-Skee hver
Morgen, og hver Aften fint stodte og sigtede Østers-Skaller til
et Par Thee-Skeer, eller i den Sted Pulver af Pommeranz-Skaller.
Synke (Bue-Græs) Knopper, sadte paa Fransk Brændevin, er som et Huus Raad, ey at foragte. Ellers gior Bon-
dernes slette Gode og Driske, at disse to Sygdomme længe kan imod-
staae Medicamenternes Kraft. Man maa dersor tage sig vase for
al usordelig Mad, og ey driske andet end Byg-Vandet (§. 4)
hvori med Mylte kan lades noget præpareret Viinslein. **Gul-
sodt** læges best ved nogle Indgifter af Engelskt Salt, eller Ra-
barber. Et Par gange har jeg dog mærket, at Sygdommen ey
har

har villet give efter, forend jeg, efter Land. Apoteqvets Forestriß, havdde givet Gaase. Skaru sadt paa Viin; men dertil gjorde vel og dette noget, at foranmeldte Purgeer Midler sielden ret virke hos Bonder, og andre, af en haard Natur. **Bindelse**, som ved andre Midler ey har kundet hielpes, har jeg dog vſte høvet ved den i Land. Apoteqvet foreskrevne Lapeer. Thee af Sennes. Blade, Rabarber og Svedſker. (*) De, som jevnlig plages af Bindelse, vilde neppe finde noget Raad tienligere, end af Tissots foreskrevne, som er China Rod pulveriseret og sadt paa gammel fransk Viin, hvoraf drifkes et Glas en Times Lid før Maaltidet. Dette har jeg selv fundet meget nyttigt, og kan derfor recommandere det til andre, endog dem, som have alt for slap Mave, og herav ligeledes ville finde sig hinlæsne. **Mod Galle-Sygdom**, der ytrer sig med stærk Purgeeren og megen Brækning, eller hvor en slem Materie udgaaer, haade oven og neden, bruger jeg efter Tissots og andres Raad, at drifke en Mængde Suppe, kaagt af Kalve, eller Hønse. Kiod, eller i det Sted Byg. Vandet, eller blodt Vand blandet med en ottendeel Melk, hvortil jeg gierne foyet et Pulver af Salpeter og Tartarus yttriolatus.

Mod Gylden-Nare, enten den gaaer forsært eller er standset, bruger jeg Nolich-The. **I Mave-Pine, Tarm.**

(*) Man tager Sennes. Blade 2 Quintin, revet Rabarber 1 Quintin, Svedſker siſdte med deres Kiærner 6 a 8 Stykker, hvortil kan legges 1 Quintin Annis eller Kommen, hvilket alt siſdes i en Morter til en Dey, hvorpaa slaaes en Pægl kaagt Vand, som man lader staae i en tildækket Theekande Natten over, og drifker ud Morgen den efter.

Tarm-Vrid eller Cholich, bor man driske meget af Thee eller varme Gryn. Supper, hvorefter kan gives Theriach. Kru
femhnte varmet og lagt paa Maven, gior og her god Tieneste.
Ellers har jeg og seet en hæftig Cholich foraarsaget af usordelig
Mad, som satte Patienten i Fare for at døe, og forte Billedelse
med sig, i en Hast cureret blot ved Aareladen og Clysseer. En
anden i samme Omstændighed blev huilpen blot ved en blodgios-
rende Clysseer. See §. 17. For **Steen** har jeg nogle gange
ester Sim. Pauli Raab brugt Lyng kaagt i Vand, og seet god
Virkning af at driske der af. Meelbær-Blade har jeg ikke brugt,
da jeg ey finber dem her paa Stedet. Ellers raader de franske
Leger, at intage af disse Blade et halv Quintin hver Morgen,
og dermed fortfaaret 10 a 14 Dage, da Sygdommen gandse
stal være cureret. **Gigt** har jeg ofte huilpet med Rabarber,
Campher-Pulver, og Buskeblad. Hl. (§. 12.)

Faldende Syge er her ikke meget giængs; hos Born
har jeg læget den blot ved kiolende Pulver (§. 17.) hos Moder-
fottige, ved at bringe Tiden i Orden; hos andre, endog Blod-
riige, som dog forud har været aareladte, ved Prinzhens guule
Draaber, 30 a 40 Draaber, to gange om Dagen. Mod
Slag tiener hos bleegladne Personer prepareret Mjuksteen at
intage, Clysseer at bruge, og Spanse Flue-Plaster lagt
paa Læggene, hos Blodrige, stærk Aareladen og Kopssætning
i Nakken, samt indvoertes forannmeldte Prinzhens guule Draaber.
Her udkræves og en god Leve-Orden, især at spise og sove lidet.
Kosken hjelpes best ved purgerende og sveeddrivende Midler.
Tærende Syge hos Born, som ey trives, og kalbes Byt-
slinger,

tinger, ved Purgeer · Midler og præpareret Viinsteen, eller et Pulver af renset Saltpeter og Tartarus Vitriolat. For **Baxsel-KONER** bruger jeg stændig Borax · Pulver, 20 Gran, med renset Saltpeter 5 Gran, som hver Gang indtages, og tiener ej allene til at drive Fostteret, naar det først er vendt, men og Men-selsen eller det Røde som bør folge paa FodseLEN.

§. 15.

Om udvortes Sygdomme skulle jeg ligeledes melde noget. Mod **Byen-Svagheder** forestriker jeg hos Gledriige, og næsten altid hos Fruentimmer, Nareladen. Jeg bruger og et Pulver af Tuske, lidt Campher og hvid Vitriol blandet med usal-tet Smør, eller i den Sted Blye · Eddike · Vandet, see §. 17. Hvor Øyet er saaret og nogen Suppuration (Evel, Geschwulst) besrygtes, bruger jeg altid med Mytte følgende Huus · Raad. Jeg tager et haard kaagt Eg, deler Hviden i to Deele, legger den eene en Times Lid i Rosenvand, hvelver det saa over Øyet, legger derudennom reen Hawp uden Abner, og binder det eene med det andet til Øyet med et Bind; siden bruges den anden Deel af Egge · Hviden paa samme Maade, og ligeledes flere Eg, om det giores forneden.

I Hals-Syge udkræves Nareladen for at hindre Halse-Byld, og hveranden Dag Purgeer · Midler eller Clyssteer for at bortlede Vædsterne. Til Omslag bruges Svale · Reede kaagt i Melk eller Cameel · og Hylle · Blomster med Hunde · Skarn kaagt i Vand eller Melk; Til Gurgel · Vand bringes Isop og Salvie med lidt Saltpeter kaagt i Vand, eller i den Sted Blye · Eddike Vandet §. 17. For Døvhed hielper ofte Kopstæning bag Ø-

rene. For **Gresusen** og **Grepinte** det samme, samt at
 intage violende Pulver. For **Tandpine** som kommer af
 Blod, Nogen med Rog-Pulver, hos andre Aareladen og Kop-
 sætning, naar Sygdommen kommer af Guldblodighed, hos an-
 dre spanske Glue-Plaster, naar den kommer af Lærværk, da Plas-
 steret maa legges paa det Sted, hvorfra Værken sidst flyttede sig.
 Hos nogle hielper en Spege-Sild lagt paa Tanden, hos andre
 igien andre Ting. Jeg veed og den, som længe har været plaget
 deraf, og er bleven hilpen blot ved daglig at toe sig bag Ørene
 i koldt Vand. Mod **Trodße** kan man med Nytte holde
 Gafsten af kaagte Gule-Rodder eller Roer (Røper) i Munden.
 Mod **Hævelse** i Tandkisdet og Torraadnelse i Munden, giør
 Gafsten af røde Beder god Tieneste; mod det sidste bruger jeg og
 Myrhe-Spiritus med Nytte, og gnier Tandkisdet dermed.
Haarde Knuder paa Hænder eller andre Lemmer, blod-
 gior jeg med Tegelsteen-Olie, og legger en Blye-Plade over, som
 tilbindes. Slemme Saar, som ved udvortes Midler allene ey-
 lade sig lage, udkræver Blodrensende Decoet af Spies-Glas
 (Antimonium crudum) og raspede Enebær-Rodder som beskri-
 ves §. 17. Øremog varmet med Eddike, og brugt som Omslag,
 viser god Virkning mod sykke Fodder eller Hævelse af **Rosen**.
 Paa **Rosen-Saar** legger jeg en Blye-Plade tynd som
 Lov, der næst passer til Saarets Kanter, og derudenpaa Plaster;
 Dog maa jeg undertiden tage forommelste Blodrensende Decoet
 til Hielp. Ellers udkræves ogsaa mod Rosen at purgere med En-
 gelst Salt, at intage Campher-Pulver og driske Hylle-Thee.
 Mod **Snoge-Bid** har altid en Dosis Essentia Alexiphar-

inaca,

mæca, eller Hylle-Saft, giort tilstrækkelig Hjælp, da Saaret kan toes med sod Mell. Mod Kræft-Saar har jeg en gang foreskrevet Kielderhals-Bark kaagt i Vand, hvorom jeg een Sted havde læst. Saaret, som blev toed dermed, standsede derved for en Tid, uden at gribte videre um sig, og anden Virkning har jeg heller ikke seet af de saa meget beromite Skarthyder Pillere (pillulae de cicura) som du g have lægt mange andre, saa det her, ligesom i meere, meget kommer an paa Medikamentets Tillævning og den Syges Leve-Orden. Den rette Maade at bringe disse Pillere paa, sees ellers af Land-Apoquel. Mod Knat bruger jeg Svovel-Blom, en Threske indgivet i varm Mell eller Öl om Aftenen, og um Morgenens Salve af samme Svovel-Blom, eller Svovel med Swine-Hjæl eller Olie, vste ogsaa forommeldie Blodrensende Decoët af Spies-Glas og Enebær-Rodder §. 17. Mod Knusninger og Vridninger Omslag af Vin-Eddike, varmet med Emor, eller i den Sted at toe sig med Blye-Eddike. Vaader §. 17. Mod Brok har Omslag af Cameel-Blom og Hylle-Blomster, kaagt i Vand med en tredendeel Eddike, haft god Virkning, saa jeg sielden, for at faae Brokken ind, har haft nodig at aarelade paa Venen. Mod Seenernes Bestridigelse bruger jeg Seen-Olie, mod Lamhed og Rørelse Berusteens-Olie paasunurt, samt Prinzhens gule Draaber indtagne til 30 af 40 Draaber af Gangen.

§. 16.

En fuldstændig Fortegnelse over de i visse Aaringer meest grasserende Sygdomme, vilde uden Tvivl giøre meget til at bestemme, hvor vidt Lusten havde sin Indflydelse i Sygdommenes Natur; Men da saadan en ikke haves, vilde Læseren tage til Tale med folgende forte Antegnelser, som jeg finder i mis-

ne aarlige Jagttagelser over Bindene og Beirliget. 1762 græsse-rede sterk Flod. Feber med Sting om Høsten, da hele Sommeren havde været kold og regnagtig. 1763 Landsfar. Sodt eller en flim forraadnende Feber, som indkom med de fra Danmark hjemkomne Matroser, og ligeledes i Foraaret 1764, da Veyret den hele foregaaende Winter havde været mildt og regnagtigt. 1765 om Sommeren, græserede Smaa. Røpper, og Høsten efter Mæslinger, samt i det heele Aar en vis Sygdom hos Folk, at de fuldte en Hævelse over deres gandske Legeme, skont samme ej var dodelig. Winteren igennem var Veyret koldt, og Sommeren ligeledes temmelig kold og fugtig. 1771 græsserede after Smaa. Røpper, og om Winteren Riig. Høste, samt slemme Saar paa Hænder og Fodder, der ikke vare dybe, men udbredte sig sterkt med Rode og Hidsighed. Veyret var i November og December samme Aar meget mildt, men vesto koldere i Januarie, Februarie og Martie 1772, hvorfør og i samme Maaneder ytrede sig after sterk Riig. Høste blandt Børn, samt anden Høste blandt vorne Folk, Hidsig Feber angreb og mange. Venstre Syge, som allerede 4 a 5 Aar havde yttret sig her og der paa Sydstrøder, tog især Overhaand 1773, som jeg før har viist. Sommeren var regnagtig, og Winteren mild, med bare Mark uden Sne. 1774 om Winteren og foregaaende Høst, ligesom og 1775 om Høsten, græserede Tørværk og Sting, da Veyret næsten bestandig havde været mildt, endog høyste Winter. 1776 om Winteren, græserede sterk Rolde. Feber med Tørværk og Høste, som siden faldt ud til en deels hidsig, deels forraadnende, deels og et Slags Flek. Feber, og gemeenlig endtes Sygdommen med en dodelig Durklob. Man havde vel i denne Winter sterk

Gulde,

Kulde, men dog ikke i den Grad som Udenlands, da Kulen her ikke gik engang til $\frac{1}{2}$ Grad paa Fahrenheits Thermometr. I October, November og December samme Aar, da Veyret var meget mildt, gik Mæslinger, som dog ikke bortrykkede mange, og i Januarii, Februarii og Martii 1777, da Veyret blev desto koldere, Halse-Syge med ophornede Kinder og Nøde i Dyrnene. I Junii Maaned yttrede sig Rolden, som allerede sagt er §. 6., og sidst i Aaret etter Hals-Syge hos adskilige. For Nsten haorde man heele Sommeren, Høsten og Vinteren igennem, idel fugtig og vindig Luft.

§. 17.

Noget Forstag til nye og ikke meget kostbare Læge-midler, kan jeg ikke love af nogen Betydenhed. Huus-Raad, som gemeenlig ere usikre, bruger den sielden, som har bedre, og af hnydige Læger forestrevne Midler ved Haanden. Desuden maatte man, naar nye Forsøg skulde gisres, have de Syge bestandig hos sig, eller i Nærvoerelsen af sig, at man stændig kunne besøge dem, hvortil her i Landet, hvor Boeligerne ere saa adsprede, sielden gives Leylighed. (*) De vilde Urter, som jeg

C 3

samler,

(*) Foruden nogle histi og her i denne Afhandling anførte Huus-Raad, vil jeg endnu tilføje følgende: Genebærtre-Luud kan med Nytte bruges mod Vattersodt, saaledes: At man paa Askens af Genebært-Træ sætter Lund af gammelt Øl, lader det staae nogen Tid, filer det saa af, og drikker deraf et Spisglas 6 a 8 gange om Dagen. Svinestarn, helst samlet om Sommeren, og stodt til Pulver, er godt mod Durke-lob, og Blodgang, naar man først har brugt Rabarber; Man blander det med lidt Caneel, eller Mustat, og indta-

samler, ere Glesme. Græsset (Veronica officinal.) mod Glesme, Kattebyld, hvortil den er meget tienlig, naar den kaages i Hare. Grød og paallegges, da den aabner Bylder; Rue-Gres (Artemisia) tienlig til Omslag paa Barsel. Koxers Liv, item mod Hævelse; Bokke-Blade (Trifolium aquatice.) til Bulleblad. Oll, (See S. 13. Not.) mod Gigt, Skierbug, Gulsodt, hvoraf jeg har sete sivonne Virkninger; Rølliche (Millefolium, mod Gyl- den Hare og den hvide Flod; Hæste-Hov (Tussilago) mod Ho-

se

ger en Thee. Ske 3 a 4 gange om Dagen. Birke-Saft, som faaes ved at bore Hull paa Træet i Marti og April, indtages med Nyttelmod Steen og Orn, da deraf kan drikkes en halv Pægl 2 a 3 gange om Dagen. Mod Hosle, som kommer af Kulde og Flod, kan man tage en Spege-Sild, siege og spise den, dervaa legge sig, og nogen Tid efter, drikke meget varmt Oll eller anden Drille, indtil man sveber; et Raad, som seldent staaer seyl. Syre-Knopper, eller de unze Spirer, bruges med Nyttel, at drikke som Thee mod Skierbug og Hosle. Nælle-Rødder (Rødder af Brændhette) gjøres Decoct (Lang) af, som er tienlig mod Lunae-Sodt, da man til en Kande Vand kan tage en Haand fuld Rødder, og deraf drikke et Glas 2 a 3 gange om Dagen. Opplykket Værk, varint paalagt, er et bekjendt Raad mod Mødersfald. Lin-Olse er god for brændt Saar. Stodt Ingefær og Allum, lagt paa Skafset af en Ske, bruges overalt at optage Drovelen med. Beeg er overalt brugeligt til at modne og trække Bylder, og bliver desio bedre, naar det blandes med en Fierdendeel usaltet Smør. Gæsten perset af Grahæste-Skarn, og indgivet i varmt Oll, at svebe paq, bruges mod Rosen, og Ovie. Piss at toe Beenbrud og Lede-Wridninger. Mod det sidste Liffælde er og Omslag, dyppet i varmt Vin. Wedille, et meget tienligt Midlet, som bruges i de fleste Hulicholdninger.

ste og Trængbrytlighed; Ovanne-Rod (Angelica) solt paa Bræn-
devuin, mod Mavens Urigtighed, og Moderens Opstigelser. (*)
Af Haven indsamler jeg Krusemynter til Krusemynte-Poser, og
Pulver mod Mavepine; Cameel-Blom til blædgjorende Omslag
og Clysteer; Hylle-Blomster til samme Brug, enten at drikke
som Thee, med eller uden Melk, mod Rosen, Gigt, Sidesing
og Torværk; Hvad Nytte man kan giøre sig af Hylle-Træet, ses
besi af Land-Apoteqvæt, hvor enhver Land-Mand ogsaa raades
at have et Hylle-Træ vorende ved sin Gaard, da Hyllen er et
irskatterligt Middel.

De øvrige meest fornødne Medicamentter, som man ikke vel
kan undvære i en Huusholdning, ere efter mine Tanker følgende:

Renset Saltpeter, som stades, og blandes med 3 gange
saa meget Sukker, er et kislende Pulver, hvora si alle hidlige Syg-
domme kan gives den Syge en Thee-Skee, eller bred Knivs-
Odd i Vand, hver anden Tims. Legges dertil Campher en tre-
den Deel til en halv i Vægt mod Saltpeteret, har man et Cam-
pher-Pulver, som er tienligt i Sidesing, Mavepine, Moder-
syge, Glodfeber, Forkølesse, og under Torhed i Rolden.

Engelsk Salt og Rabarber ere fornødne Purger-Midler;
Indgisten af det første er 2 a 3 Lob, eller sirsogne Spise-Skeer;
af det andet, kun en saadan Spise-Skee. Da Engelsk Salt hos
mange Naturer ey vil virke, kan man til 2 a 3 Spise-Skeer der-
af sette en halv Skee Rabarber. De tages begge ind i Vand,
eller Oll.

(*) Hertil kunde endnu legges Ringorm-Græsset (Drosera Ros-
solis) hvis Wædste paasmurt riktig fordriver Ring-Drime.

Bræk-Pulver eller pulveriseret Ipekakuan-Rod, deraf tas ges en Skrupel (omtrent to strogne Theeskeer) for at brække sig paa, som er godt i Omgangs-Syge, der fører Eckel og Brækning med sig, ligeledes i Durklob, Blodgang, Raserie o. s. v. Naar det begynder at virke, drinker man lunket Vand imellem hver Opkastning. De som have et svagt Bryst, Blod-Hosie, Side-Sting, Mader-Syge og Brok, bør ey bruge Bræk-Pulver.

Spanß Flue-Pulver til en Skrupel eller en Theeskee, sæltes med Melvten-Plaster som smorges paa Skind, saaledes, at noget af Pulveret støbes uden paa. Man lader det ligge i 12 Timer eller længer, indtil en Blære opkommer paa Huiden, som opklippes, at Bandet kan rinde ud, hvorefter man legger Hemul-Groe- eller Kaalblad paa. I Nedsfald kan man bruge Dey eller Beeg-Plaster at ølte Pulveret i; Man kan og om Sommeren tage Blomsterne eller Knoppene af Hanefod, (Ranunculus acris) støde dem til en Dey, og legge samme paa i Steden for Spanße Flue. Ellers er dette Middel meget tienligt i alle Slags Werk, Øyen-Svaghed, Lanbpine, Slag og Lamhed, Raserie o. s. v.

Bezoar-Tinctur, (Mixtura Simplex) deraf tages 30, 40 til 50 Draaber i Vand, som er meget stont i alle hidlige Sygdomme, uven Hosie, ligeledes mod forraadnende Feber, Forkrækkelser o. s. v.

Essentia Alexipharmacæ Stahlii, tages 40 til 50 Draaber af i Vijn eller Øl, som er godt mod Forkiselse, Hosie og Bryst-Besværinger, Blod-Feber, Griesel-Gusl, Snoge-Bid, For-gist. Drinker man varmt Øl eller Valle derovenpaa, sveeder man derefter. Hylle-Moes eller Hylle-Sast gior i de fleste til-fælde samme Gavn.

Theriae

Theriaek er tienlig mod Mavepine, Durklob (løst liv) Brækning, Seenedrag og Sovullosched. Indgisten er to Skrupel til et Quintin, det er en halv Theeskee eller lidt mere.

Bævergell og Dyvelsdæk. Det første er godt at bruge indvortes mod Moder-Syge til 6 Gran, og udvortes paasmurt mod Orm og Dresusen. Af det andet kan beredes følgende Morder-Draaber. Man tager 2 Lød Dyvelsdæk, og glindsende Goed 4 Lød, blander dem og slaaer derpaa en halv Pot Brændeviin, lader det staae nogle Dage, sier det af, og giver deraf i Moderssyge og Vinde 60 Draaber, meere eller mindre, 2 til 3 Gange om Dagen i Vand eller tyndt Øl.

Blodrensende Decoct. Tag 2 Lød stede Spiesglas (Antimonium crudum) og bind det i en firedobbelts Pose, leg det til ligemed 6 Haandfuld raspede Genebær-Rodder i en Gryde, slaae derpaa 2 Kander Vand, og kaag det indtil den ene Kande er indkogt, siden sies det af og drikkes en Paegl Aften og Morgen. Det er meget tienligt mod alle Slags stem-Skab, onde Saar, som ved Plastere ikke ville groe til, Gigt, Lør værk uden Feber &c. &c.

Blye-Eddike. (Extractum Saturni liqvidi Gouvardi) Dero af beredes Blye-Eddike-Vandet saaledes, at man i en heel Boutelle Vand ifkun lader komme en Theeskee af Blye-Eddiken, samt 2 Theeskeer fransk Brændeviin: Det er et skønt Lægemiddel, næsten mod alle udvortes Skader, saasom røde Hyne (da Blye-Eddike-Vandet maa blandes med andet reent Vand og gisres gondiske slapt) Mod Dovhed og Dresusen, Knusninger, Huledosched og brændte Saar, for Hissler og Rosen-Saar, Ledebridninger, Brok, haarde Kirtler, og som Gurgel-Vand mod

Hals-Syge. Det er tillige det letteste Medicament man kan ha-
ve, og som man ikke i nogen Huusholdning burde undvære.

Af Salver for Saar er Basilien-Salve den beste at rense
og læge, og af Læge-Plastere Emplastrum griseum (det graue
Plaster) Mirakel-Plaster og flere.

Klysteer. Vibe med de hertil henhorende Ting, kan man
ligeledes i en Huusholdning ikke vel undvære, og jeg har ofte on-
sket, at vore Blodtagere, i Steden for deres saa beroemte Aare-
ladnings Kunst, forstode at sætte en Klysteer, som ey er vankelis-
gere, end at den som engang har set det, kan giøre det efter.
Man tillaver den enten som en purgerende Klysteer mod Forstop-
peler, da man tager en Pægl hede Vand, en halv Skee Salt,
samt smelset Smør 4 Skeer fuld; eller som en blodgiørende Kly-
steer imod Tarmevrid og dessige, da den gisres af en Pægt sød
Melk, gaudske friskt Smør 6 Skeer eller ligesaa meget Olie,
samt en Eggebloomme. En saadan Klysteer bor ey være hedere,
end at man kan taake Blæreu paa Øyet.

I det jeg her taler om nogle, ikke meget kostbare Medicamen-
ter, kan jeg ikke forbigeaa Mineraliske Vand, der virkelig fin-
des her mange Steds, men til ingen Nytte, da ingen bruger dem.
Det var dersor at ønske, at vore Læger, ved en kort og trykt Una-
derretning om disse Vandes Kraft og Brug, vilde giøre dem mere
bekendte, om ey for andre, saa dog for Folk paa Landet af no-
get Begreb og Indsigt, da man kunde haabe, at Almuen vilde
lære det af dem igjen. Man har dog i gamle Dage temmelig al-
mindelig drukket reene Vand af en eller anden beroemt Kilde, ven-
lig fordi man den Lid truede, at en eller anden Helgen havde
nedlagt

medlagt en besynderlig Kraft deri, hvorfor skalde man ikke da i vore Dage, da Naturkundigheden har gjort saa megen Fremgang, underrette Folk om de herlige Læge-Kræfter Mineraliske Vande have i sig, og som virkelig passer sig til vore Sygdomme mere end til vore Forsædres. Da vare Folk stærke, folgelig genegne til de Sygdomme, som komme af Nervernes alt for stærke Spænding, saasom Slag, Gigt og Verk, hvor Nerverne behove at stoppes, en Virkning som ved reene Vande best kan erhoides, foruden den Møtte de have at forhylde og rense Blodet, samt oploose vets Senhed. Vi derimod ere svage, kleulige, kræsne, slappe daglig vore Indvolle ved Thee og Kaffee, fordærve os af Magelighed og franske Klædedragter. Endog Bonder Folk svælle sig nu mere end tilsvær ved Brændevin, tidlige Eggelabber, og maastee flere Aarsager som jeg ikke kender. Vore fleste Svagheder kommer derfor af alt for slappe Nerver, som bland andet sees af den saa giængse Moder-Passion og Blegsodt, som vore Førsædre vedste lidet af, og derimod skal man vel aldrig finde noget mere universal og tillige mindre kostbart Lægemiddel end de Mineraliske Jern-Vande, hvorom jeg her taler. Den alting besyrende Forsorg og under samme virkende Natur, synes just derfor i vore Tider at have gjort slige Vande, som best passer sig til vore naturlige Svagheder. Og figer da ikke alt dette tydelig nok, at vore Læger burde giøre os et saa herligt Lægemiddel bekjent og almeennyttigt, og deri følge den omhyggelige Naturs egen Beyviisning. Hervede man i dette og mere gode trykte Efterretninger, der vare fore forfattede, at Almuen kunde kiobe dem, eller og for intet bleve uddelede, ligesom den for nylig uddelede Navviisning paa de vigtigste Rednings Midler for dem som pludselig doe eller

eller svæve i Livs Fare, da vilde det dog ikke see saa aldeles slet ud med Medicinen paa Landet som det nu gior. Mange Studerende vilde opmuntres at legge sig meere derefter, Almuen selv skulde i mange Tilfælde ovlyses og veyledes deraf. Vore saa kaldte Blodtagere skulde ikke blive slet saa uhyndige som nu, da de af Mangel paa gode Lægebøger blive hængende ved en Smith og Aalborg, som de kun bedrages af, og ofte ey ret forstaae. Kort sagt: Disse dristige Folk, der uden al Indsigt i Lægemernes Structur, Sygdommenes Natur og Kjendetegn, samt Lægemidlernes Kraft og Brug, vove sig til at give Raad for alle Slags Sygdomme, blot for den blinde Tillid Almuen sætter til dem, og den Kyndighed man, ligesom formedesst en overnaturlig Gave, tillegger dem; De, siger jeg, skulde lære at gaae frem med større Varsomhed, og i det mindste afslægge en Høben af deres forudsatte og overtroiske Meeninger.

§. 18.

Det er ikke allene i Henseende til Lægemidlerne jeg ønsker, at Læger vilde give os meere Oplysning end hidindtil er skeet; men også i Henseende til Diæten, eller **De Syges Leve-Ordens**; der er lige saa magtpaalliggende, og dog i ligesaa slet Stand, som Medicinen selv. Man foreskille fun et svagt og sengeliggende Menneske, liggende i en Røg-Stue om Vinteren, hvor man ofte, for at spare Varmen, lukker Lisren (et Hull i Taget, hvorigennem Røgen gaaer ud) forend Røgen fuldkommen er udladt, hvor man desuden daglig kaager sin Mad, og har all sin Haandtering, endog med Tran, og andre ilddelugende Ting, og hvor Lusten end mere forderves af Tobaks-Mag,

af vaade Klæder man hænger op, for at torre, med mere saadant; eller og man forestille sig, i Stæden for en Røg-Stue, en sag faldet Kakkelovn-Stue, hvor næsten alt det samme har Sted, undtagen Røgen, og Mad, som man ej kaager, men dog gemeenlig lader blive staaende deri, og hvor man desuden aldrig lukker Dørre og vinduer op, for at indlade frisk Luft; Man soye endnu til alt dette, der stærke Oll og Brænd-vin, man søger at syrke de Svage med, endvug i hidlige Sygdomme, den Indbildung, at den Syge ej kan leve uden stærk og foderig Mad, og den Sædvane, aldrig at reede deres Seng, og bytte reent Linnet, saa sees uden Vanskelighed, at en saadan Leve-Orden allene kunde være nok at tage Livet af Folk.

Det eneste, som kan tiene til at hæve disse Uleylheder, er deels deres Haardsorhed, og mindre Holsomhed end hos andre, deels deres Huses Beskaffenhed, der gemeenlig ere Røg-Stuer, og altid føre den Fordeel med sig, at det Hull i Taget, faldef Liore, altid staaer aaben om Sommeren, og ligeledes om Vinteren, altid maa holdes aaben et Par gange om Dagen, saa ofte man lægger Varme paa Skorsteenens, hvilket har den gode Virkning, at de usunde Dampe gaae op med Røgen, som ellers inde i Huset vilde blive indsluktede. I den Henseende holder jeg Røg-Stuer for ganske sunde Værelser, naar de ikke er alt for suausede og indknæbne. Jeg har ofte i reene og rummelige Røg-Stuer befundet mig ligesaal vel og fornøjet, som i andre, og endskont man om Vinteren kan incomoderes af nogen Røg og Qualme, behøver man kun at lette lidet paa Skolet (det Dælle af Træ, som tilslutter Hullet eller Lioren) da Luften strax forbedres, og Vandbedættetlettes, uden at jeg nogen Lid har fundet mig besværet

ret af Trækvind eller Forkiselse; Men derimod har jeg besun-
 det deres Røkkelovn. Stuer (Stuer med Loft og Bielægger Ovn)
 langt mere usunde, da de deri stedse forvare deres Melk, og Ko-
 de. Bare, øste toe Beggene, og desuden indføre meget Skar-
 med Fodderne, hvoraaf Gulvet (som hos Bønder aldrig toes)
 gemeenlig er vaadt og fugtigt, uden at Dorre og vinduer nogen
 tid aabnes, for at undlade og udrense drune Eggstighed, der ofte
 gaaer saavidt, at mgn seer Mullenhed paa Beggene deraf. Det
 er derfor saa langt fra, at jeg fornøyter mig over de mange Rø-
 kelovn. Stuer, som nu omstunder i visse Bygder, ved Søe Ky-
 sien og paa Berne oprettes, at jeg heller bekymres derover, saasom
 jeg tror, at deres Hilsen vil ligesaamet tage derved, som deres
 Bilkaar i andre Maader synes at forbedres; Og endskont jeg tror,
 at de paa nogle Stæder kan bruges med Nutte, helst hvor man
 opretter dem som Stads-Stuer, eller Logement-Huse, og en
 holde daalig til deri, saa veed jeg dog de Steder, hvor man for
 Eggstigheden skyld, har maat forandre dem til Rog. Stuer igien.
 Dog, hvilket slags Værelser man end har, vil det altid blive for-
 noden for dem, som beobagte de Syge, at have følgende Reglee
 for Dyue, og deraf at iagttagse saa meget som muligt er, nem-
 lig; især i Feber, Bryst-Betændelser og andre farlige Sygdom-
 me, aldrig at giøre Værelserne varme, aldrig deri lide Rog,
 Nyalme, mange Mernesker, eller megen Stoven, saasom Lusten
 ved alt saadant fordærves, og den Syge paa Sind og Legeme be-
 sværer, derimod Aften og Morgen at aabne vinduer og Dorre,
 for at indlade frisk Luft, da den Svage imidlertid kan bedækkes
 med et tyndt Klæde, eller samme hænges omkring hans Seng,
 for at hindre Trækvind og Forkiselse. Endog midt om Vinte-

ren, kan man et Par Minutter om gangen aabne et vindue, for
 at lade den friske Luft ind, som er for den Syge meget vederqvæ-
 gende, ligesom og Edikke, naar den stænkes paa Gulvet, og paa
 Rækkelovnen, hvor samme haves, eller i den Sted paa en heed
 Jern-Plade, giver en frisk Lust i Huuset, og en stor Forfriskelse
 for de Syge. I Henseende til den Syges Næring, bor man al-
 drig give ham fast og nærerig Mad, men kan Bryg, eller Havre
 Vandet, som beskrives §. 4., eller Gryn-Suppe, det er Vand
 kaagt paa Gryn af Bryg eller Havre, eller i den Sted Brod-Ti-
 san, som er et halv蒲nd Snar-Brod, med lidt Smør, kaagt
 i en Potte Vand, intil Brodet næsten er oplost, hvilket affiles,
 og gives den Syge at drikke, til en halv Potte af gangen. Hvil-
 ken af Deelene den Syge bruger, maa han drikke meget, intil
 en heel Kande om Dagen, saasom inti Sagen beroer derpaa, at
 Blodet, helst i Gebre kan fortyndes, og den skadelige Materie
 Maven og Indvollene kan være bequem at udføres ved Sved, U-
 rin og Stolgang, hvilken Virkning tvert imod, ved starpe Ting,
 saasom Oll og Brændviin hindres. Man burde og gemeenslig hver
 Dag sette den Syge et Clyssteer, som mod Hovedpine, Smerte i
 Maven, Brækning, Aekslhed, og deslige, har en usorlignelig
 Rytte. Saa længe den Syge har Krofster dertil, bor han hver
 Dag holdes oven Sengen en Lime eller mere, man bor ligeledes
 hver Dag reede hans Seng, og ofte bytte reent Linnet, som for-
 ud er vel corret, saasom dette i alle Sygdomme giver en særdeles
 Forfriskelse.

Saadan og andre Reglers Jagtagelse gior til de Sy-
 ges Helbredelse ligesaameget, som Lægedommen selv, hvormod
 Forsom.

Gorsommelsen deraf let kan spilde Nyttet af de bedste Kægemidler. Man bør altsaa ansee en god Leve-Orden af lige saa store Vigtighed, som Midlerne selv; Og, endstikke man let kan forud see, at det vil tage lang Tid, inden en Sag, der har saa mange Fordomme og stemmne Sædvaner imod sig, kan blive almindelig antagen, bør man dog sage efterhaanden, at samle saa mange Stemmer, som kan være nok til at overraabe Fordommene og Overtroen, der endnu raaber af fuld Hals: Saa gjorde Forædrene, og dermed bør man lade det forblive.

